

PAYİTAHTTA BİR ŞÂZELÎ:

ŞEYH ZÂFİR VE
ERTUĞRUL TEKKESİ

سبع طراز وید ۱۴۱ هجری قمری در عهد مورخ عبدالرحیم بن محمد بن محمد
دارد اولاد منقح عربی ملک زمره

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7

Kısaltmalar / 11

Giriş

II. Abdülhamid Döneminde İslam Birliği Siyaseti / 13

BİRİNCİ BÖLÜM BİR ŞÂZELÎ ŞEYHİ OLARAK MUHAMMED ZÂFİR / 25

1. Hayatının İlk Yılları ve Payitahta Taşınması / 27

Şahsiyeti / 35

Osmanlı Topraklarında Şâzelilik ve Şeyh Zâfir / 38

2. Şeyh Zâfir'e ve Ailesine Yapılan İhsanlar / 45

Şeyh Zâfir Efendi'ye Sağlanan İmkanlar / 45

Aile Üyelerine Sağlanan İmkanlar / 51

Diğer Yakınlarına Yapılan Yardımlar / 62

Şâzelilere Sunulan İmtiyazlar / 65

Şeyh Zâfir'in Ölümü / 66

İKİNCİ BÖLÜM ŞEYH ZÂFİR EFENDİ VE KUZEY AFRİKA SİYASETİ / 69

1. II. Abdülhamid ve Şeyh Zâfir / 71

2. Osmanlıların Kuzey Afrika'yla olan ilişkileri ve
Şeyh Zâfir / 75

Afrika'da Avrupalıların Faaliyetleri / 78

Trablusgarp'ta Hamidiye Alaylarının Kurulması ve
Şeyh Zâfir / 80

Afrika'da Direnişler ve Şâzelîler / 82

Trablusgarp'da Şâzelî-Senûsî Rekabeti / 83

3. Şeyh Zâfir'in Siyasi ve Dini Şahsiyetler İle İlişkisi / 92

Tunuslu Hayreddin Paşa / 92

Urâbî Paşa / 96

Emir Abdülkâdir Cezâirî / 98

Ebu'l-Hüdâ Sayyadî / 99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PÂYİTAHT'TA AFRİKA MENŞELİ BİR DERGÂH: ERTUĞRUL TEKKE / 103

1. Ertuğrul Tekke: Yapım Amacı, İnşası ve Faaliyetleri / 105

Şeyh Zâfir Efendi Konağının İnşası / 115

2. Şâzelî Dergâhı'nın İşlevleri / 118

Cuma Selamlığı / 119

Ertuğrul Tekkesi'nin

Misafirhane Olarak Kullanılması / 128

Âyin-i Şerif ve Şâzelî Evrâdı / 136

3. Tekkeye Yapılan Tahsisatlar / 142

Dergâh Vakfiyesi / 142

Dergâhın İhtiyaçlarının Karşlanması ve

Tamiratlar / 145

Şeyh Zâfir Efendi'ye ve Dergâhına ait
maddi sorunların çözülmesi / 155

Sonuç Yerine / 167

Kaynaklar / 171

Ekler / 185

Dizin / 193

ÖNSÖZ

II. Abdülhamid, mali açıdan iflasın eşiğine gelmiş ve “Şark Meslesi” başlığı altında Avrupalı güçlerin harici baskılar ile bunalttığı bir imparatorluk devralarak beklenmedik bir şekilde tahta çıkmış bir sultandır. Başa geçtiği dönem oldukça karışık ve sıkıntılı bir dönemdir. II. Abdülhamid, hem Tanzimat reformlarının sekteye uğradığı hem de Bosna-Hersek, Bulgar ayaklanmaları ve Sırbistan-Karadağ savaşları gibi iç sorunların üzerine saltanat tahtına oturmuştur. Bu kadar sorun üzerine bir de tarihlerde “93 Harbi” olarak bilinen 1877-78 Rus Savaşı mali çöküntüdeki İmparatorluğu daha da zorlarken, bu badireler genç sultanı baştan itibaren yorsa da krizlere karşı duyarlı hale getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, koca bir devletin içte ve dışta yaşadığı büyük buhranlar son devrin en uzun saltanat vârisinin bugün hâlâ tartışılmakta devam eden uygulamalarını, politikalarını ve kendi şahsına mahsus bir idare geliştirmesini sonuç vermiştir.

Saltanatının ilk senelerinde çok ciddi krizleri yönetmeyi belli ölçülerde başarabilen bu genç padişah, içte ve dışta Osmanlı Devleti’ni eski gücüne kavuşturmak için bazı reel politikaların uygulanması gerektiğine daha o dönemlerde kani olmuş görünüyor. Geniş bir coğrafyaya yayılan hakimiyet sahası içerisindeki Müslümanlar arasında birliği sağlamak ve bu anlamda uluslararası politikada gerekli hamleleri yapmak için özellikle “İslam Birliği”

siyaseti bu dönemin belki en öne çıkan unsuru olmuştur. Bunun için en etkili yöntem saltanatın üzerinde önemle durduğu “hilafet” mefhumudur. Sultan’ın aynı zamanda halife olduğu hatırlanacak olursa, bu unvan Müslüman coğrafyalarda bulunan emperyal güçler için bir tehlike olduğu kadar, üç kıtaya yayılmış Osmanlı toprakları üzerinde de Müslüman nüfusun konsolidasyonunu sağlayan bir enstrüman olmuştur. Özellikle ikinci husustaki hedefe varmak için eğer anakronizm olmayacaksa sultanın “kamu diplomasisi”ni oldukça iyi kullandığı söylenebilir. İşte bu çerçevede, Şâzelî Şeyhi olan Şeyh Zâfir Efendi’yi Sultan II. Abdülhamid’in keşfetmesi bireysel ilgi ve teveccüh kadar onun devlet politikasıyla da yakından alakalıdır. Ntekim, kitabın ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere Şeyh Zâfir’in Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika siyasetinde etkili bir figür olarak istihdam edilmesi işte tam da bu “kamu diplomasisini” ve “devlet siyasetini” döneme mahsus ayrıntılarıyla ortaya koyar.

Zâfir Efendi, Sultan Abdülaziz devrinde bir Şâzelî şeyhi olarak İstanbul’a gelmesine rağmen, onun pâyitahtta bir yıldız olarak parlaması II. Abdülhamid zamanındadır. Şüphesiz bunda II. Abdülhamid’in hayata geçirdiği Kuzey Afrika ve İslam Birliği politikalarının büyük payı vardır. Elinizdeki bu kitap söz konusu süreci incelemeyi hedeflemektedir. Tasavvufi bir hareket olarak Şâzelî tarikatını incelemek bir başka çalışma konusudur ve buna dair yapılmış birkaç araştırma mevcuttur. Tarikatın düşünce ve doktriner yapısı, geleneği, pratikleri hiç şüphe yok ki Şeyh Zâfir’in ferdî ve içtimai konumunu belirler niteliktedir. Ancak, biz bir dinî ve siyasi figür olarak Şeyh Zâfir Efendi’yi ve bir mekân olarak Ertuğrul Tekke’yi bugüne değin pek de ele alınmayan bir cepheden; vakanın tarihselliği cihetinden incelemeyi yeğledik. Zira, böylesi önemli bir dönemde öne çıkmış çok mühim bir tarikat şeyhinin bilhassa Osmanlı saltanatı adına yaptıkları bugüne değin çok yetersiz bir surette ele alınmıştı. Böyle kalması büyük bir eksiklik olacaktı.

Kitap içeriğine gelince, giriş bölümünde genel olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği siyasetine değindikten sonra birinci bölümde Şeyh Zâfir Efendi'nin hayatı ve Osmanlı sarayına olan intisap süreci incelendi. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin takip etmiş olduğu Kuzey Afrika siyasetinde Şeyh Zâfir Efendi'nin etkisi ele alındı. Üçüncü bölümde de bir Şâzelî tekkesi olarak Osmanlının kuruluşuna ve oluşumuna gönderme yapan bir isimle inşa edilen "Ertuğrul Tekke'nin" yapım süreci ve bu tekkenin tarikat ağındaki ve sosyo-politik düzlemdeki işlevlerine yer verildi. Mükemmel mimarîsi ve zarif türbesiyle bugün Beşiktaş semtinin anıt eserleri arasına giren bu küçük tekkenin sosyal ve politik hayata katkısına dair çok orijinal bazı bulgular ortaya çıkartıldı.

Arşiv belgeleri haricinde birinci bölümde değindiğimiz "Şeyh Zâfir'in Hayatı" kısmında bizzat kendisi tarafından kaleme alınan "*el-Envariü'l-Kudsiyye fi Tenzihi Turuki'l-Kavmi'l-Aliyye*" adlı Şâzelîliği ve hayatını anlattığı Arapça kitabından da faydalanmak suretiyle hem otobiyografik hem de otantik bir malzeme kullanılmış oldu. Osmanlı arşivleri, vakıflar arşivinin yanı sıra Cemalettin Server Revnakoglu gibi özel arşiv de kullanılmıştır.

Bu çalışmayı belli sınırlarda ele almaya çalışıp, daha çok Türkçe literatür üzerinden incelemeyi amaçladık. Fransız ve Tunus arşivinden birçok yabancı arşiv belgesi, gazete ve literatür incelenip daha geniş perspektiften ele almak pek mümkün olmadı. Bu yüzden ileride yapılacak çalışmalarda bu eksikleri gidermek mümkün olacaktır. Ayrıca, bir yüksek lisans olarak hazırlanan bu kitabın tez hali ile kitap hali arasında bazı farklılıklar vardır. Ana omurgada bir değişiklik olmamakla beraber, tezde yapılan bazı somut hatalar kitaplaşma safhasında fark edilmiştir ve düzeltilme yoluna gidilmiştir. Ayrıca, bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Dolayısıyla, kitap tezin bazı kısımlarını iptal etmiştir.

Bu kitabın tez safhasında her zaman desteğini gördüğüm, Arapça kaynakların tercümesini yapan, tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Konuyu belirlememde bana yardımcı olan, elindeki birçok kaynağı benimle paylaşan ve yönlendirmeleriyle bana ışık tutan Dr. Muharrem Varol'a katkılarından dolayı minnettarım. Çalışmalarında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İSAM Kütüphanesi çalışanlarının candan ilgilerinin katkıları da yadsınamaz. Bu tezin kitaplaşma safhasında bazı eksiklikleri ve hataları fark ederek, gerekli düzeltmeleri yapan değerli editörüne şükranlarımı bildiririm. Son olarak bu süreçte ve bütün hayatım boyunca benden maddi, manevi emeklerini ve sabırlarını hiçbir zaman esirgemeyen hep yanımda yer alan aileme de teşekkür ediyorum.

Neslihan A. Kaya

Nisan 2021

II. Abdülhamid Döneminde İslam Birliği Siyaseti

birtakım adımlar atmak suretiyle bilhassa Mağrip ve Maşrık Arap bölgeleriyle sıkı rabitalar kurmaya yönelmiştir.¹⁶

İslam birliği siyasetinin gücü bilhassa Hindistan'ı sömürgeleştiren İngiltere tarafından XIX. yüzyılın ortalarından itibaren keşif ve idrak edilmiştir denilebilir. Özellikle 1857 Sipahi Ayaklanması'nın bastırılması hususunda İngilizlerin Osmanlılardan "hilafetin manevi gücünü" kullanma isteği çeyrek asır sonra bir bumerang siyasetine dönüşeceği İngiltere açısından pek de tahmin edilememiş görünüyor. Ancak, kabul etmek gerekir ki 1870'lerden sonra bu siyasi enstrüman daha güçlü bir şekilde ve özellikle uluslararası siyasette karşımıza çıkmaya başlar.

93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren milletlerarası gelişmelerde, özellikle 1890'lardaki Ermeni olayları ile Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Müslümanların ortaya koyduğu tepkiler ve Hicaz Demiryolu projesindeki başarı Müslüman dünyasında ortak bir bilincin mevcudiyetini gösterebilir.¹⁷ Savaşlar yüzünden devletin yaşadığı toprak kaybı ve Müslüman göç mobilizasyonu, Avrupalı devletlerin sömürgeleşme için Uzakdoğu, Afrika ve özellikle Kuzey Afrika'daki Müslüman topraklarını tercih etmesi ve Osmanlı Devleti'nin yükselen Avrupa dengeleri karşısında kendine yer arayışı, hilafet mefhumunun kullanımını daha anlamlı hale getirmiştir. İslam dünyasındaki iki bağımsız devletten biri olan Osmanlı Devleti'ni bu anlamda İslam Devletleri içinde daha kucaklayıcı ve değerli kılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin bunu kaldıracak ne maddi anlamda yeterliliği ne de Avrupa, özellikle de Rusya'dan gelecek baskıları göğüsleyebilecek gücü vardı. Ama buna rağmen içeriden hem kamuoyunda hem de ilmiye ve tasavvuf çevrelerinde bu konuda destekleyici tavırlar sergilenmiştir. Nitekim devletin zayıf olduğu dönemlerde Osmanlı hilafeti II. Abdülhamid sayesinde güçlü noktalara gelmiş,

16 Kemal Karpat, *İslamın Siyasallaşması*, Çeviren: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2004, s. 572.

17 Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Ankara 2013, TTK, s. 116.

Hindistan ve Kuzey Afrika başta olmak üzere azımsanmayacak bir nüfuza malik olmuştur.¹⁸

Nihayetinde, II. Abdülhamid döneminde uygulamaya sokulan İslam Birliği siyaseti değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nin genelde İslam alemini ilgilendiren konularda politikalarını tam anlamıyla müesseseleştiremediğini söyleyebiliriz. II. Abdülhamid, Osmanlı dahilinde ve haricindeki meselelerde olaylara daha çok pratik ve faydacı tarzda bakmıştır, bu yüzden de şahıslara dayalı politikaları tercih etmiştir.¹⁹ Bununla beraber, hilafetin sembolik değerini ve manevi nüfuzunu gerektiğinde kullanmaktan durmamıştır.

Osmanlı coğrafyasındaki Müslüman nüfusu idare edebilmek ve bunlar üzerinde yeterli bir otorite tesisi çeşitli vasıtalar geliştirilmiştir. Bu araçlardan en müessiri sosyal hayatın merkezindeki işlevsellikleri ve toplumsal anlamdaki prestijleri bilinen tarikatlar olmuştur. Sultan tüm Müslümanlarla bağ kurmak için muhtelif bölgelere birçok resmi ya da gayriresmi heyetler göndermiş, buralar hakkında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bilgiler almak suretiyle kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Bölgesel nüfuza sahip siyasi, sosyal ve dini gücü temsil eden şahıslar ve kurumlar üzerinde hassasiyetle durmuştur. Bu bağlamda, tarikatlara ve şeyhlerine verilen önem artmış, din adamlarına, dini kitaplara ve müesseselere daha fazla değer verilmeye başlanmış, hatta gündelik hayatta halkın İslamî hassasiyetini dolaylı şekilde arttırmaya başlayacak eylemlere tevessül edilmiştir. Bu tavrın neticesi olarak İslam dünyasının en yaygın ve en etkili tarikatlarıyla irtibat ve ilişki nitelik ve nicelik açısından ziyadeleşmiştir.

Bu çerçeveden ve zaviyeden bakıldığında “uzak taşrayı” temsil eden bazı müessir şahısların payitahta getirildiği görülür. Rifâî

18 İsmail Kara, “II. Meşrutiyet’in İlk Yıllarında İslamcıların Hilafet Meselesine Bakışları”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, c. VII. ,S. II, Ankara 1994, s. 180.

19 Cezmi Eraslan, “II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti’nin İslam Birliği Siyaseti”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, c. I, s. 428.

II. Abdülhamid Döneminde İslam Birliği Siyaseti

tarikâtından Şeyh Ebu'l-Hüdâ, Feraşet-i Şerife vekili Seyyid Ahmed Esad Efendi, Şeyh Rahmetullah, Seyyid Hüseyin El-Cisrî gibi şahıslarla irtibata geçilmiş, İstanbul'a davet edilmiş ve bazıları İstanbul'da ikamet ettirilmiştir.²⁰ Bu isimler ile onların mensup oldukları bölgeler kontrol altında tutulmak istenmiş ve ayrılıkçı akımlara mâni olunmaya çalışılmıştır.²¹ İşte, Şâzelî tarikâtının Şeyh Muhammed Zâfir de İstanbul'da "mukim" hale gelmiş etkin ve etkili şeyhlerden biridir.

II. Abdülhamid'in Arap vilâyetlerine yönelik siyasetinde aracı olarak kullanılan bu şeyhler ve nüfuz sahibi zevat özellikle saraya yakın mevkilerde bulundurulmuştur. Kendilerine konaklar ve gerektiğinde dergâhlar inşa edilmiş olup, buraya yerleşmeleri saray tarafından sağlanmıştır. Bunun haricinde kendilerine ve ailelerine İstanbul'da kalmaları için yüksek miktarlarda maaşlar bağlanmış ve daha birçok ayrıcalık tanınmıştır.²² Bu şekilde gönülleri alınan ve "kazanılan" etkili kimliklerin karşılık olarak Osmanlı siyasasına hizmet etmeleri beklenmiş ve beklenen de belli ölçülerde gerçekleşmiştir.

Bunlar içerisinde Şeyh Muhammed Zâfir Efendi, Kuzey Afrika siyasetinde etkin bir mevki ve konum elde etmiştir. Özellikle Tunuslu Hayreddin Paşa'nın İstanbul'a getirtilmesinde büyük katkısı olan Şeyh Zâfir, faal siyasette fazlaca yer almamış olduğu yönündeki algıya rağmen aslında II. Abdülhamid'in onun nüfuzundan ve bilgisinden azami ölçüde istifade ettiği anlaşılmaktadır.²³

Şunu önemle belirtmek gerekir; tarikatlar ve tekkeler denildiğinde genel anlamda mürşit ve müritlerden oluşan, ibadet u taat, ruhî hayat, zikrullah, kalbi mâsivâdan tecerrüt, günahları terk ve takva yolunda ilerlemenin yanı sıra İslam'ın ahlâki boyutunu

20 İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul 1990, s.66; Cezmi Eraslan, *a.g.e.*, s. 219.

21 Cezmi Eraslan, *a.g.e.*, s. 217-222.

22 Ş. Tufan Buzpınar, "Şeyh Zâfir", *DİA*, XXXIX, s. 78.

23 İbnülemin Mahmut Kemal İnâl, *Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1969, s. 898; Atilla Çetin, *Tunuslu Hayrettin Paşa*, II. Baskı, Ankara 1999, s. 268-269.

³¹ Böylelikle Afrika topraklarında doğmuş, o coğrafyayı babası ile gezmiş olan Şeyh Zâfir Efendi II. Abdülhamid'in de isteği ve desteğiyle saraya yakın bir yere temelli olarak yerleştirilmiştir.

II. Abdülhamid'in saltanat yıllarının başlangıcından itibaren saraya yakın olan Şeyh Zâfir Efendi'nin diğer şeyhler gibi 1866 yılında faaliyete geçmiş olan Meclis-i Meşayih'e bağlı olduğuna dair bir kayda rastlanılamamıştır. Bu yüzden Şeyh Zâfir Efendi'nin bu kuruma diğer tekkeler gibi formel bir şekilde bağlı olmadığı, doğrudan doğruya padişahın şahsı ile kurulan ilişkinin bir sonucu olarak kendisine ve tekkesine ayrıcalık tanındığı anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in Şeyh Zâfir Efendi'den başka Rifâî tarikatı şeyhi Ebu'l-Hüdâ ve onun dergâhı için de benzer ayrıcalıklar tanıdığı ve bu iki şeyhe farklı bir önem verdiğini söylemeliyiz. Şeyh Zâfir Efendi gibi onun da meşihat kurumunda kaydına rastlanılmaması, II. Abdülhamid'in bu şeyhlere özel statü tanımış ve onlara daha farklı misyonlar yüklemiş olduğunu düşündürmektedir.

Şahsiyeti

Tarikatların dini bir kurum olmalarının ötesinde sosyal, iktisadî, kültürel, siyasi ve askeri açılardan pek çok işlevi olduğu malumdur. Dolayısıyla, etki sahası açısından tarikat şeyhlerini tekkelerinin dört duvarı arasında mütalaa etmek gerçeklikten kopmak olacaktır. Sosyal hayatın pek çok noktasında kendilerine danışılan bu şeyhlerden saraya ve bürokrasiye yakın olanlarının siyasi meselelerden bağımsız olduğunu söylemek hayli zordur. Ancak, politikalara ne ölçüde yön verebildikleri ve ne ölçüde şekillendirdikleri tartışmaya açıktır. Bu bağlamda, aşağıda daha müşahhas misaller ışığında görüleceği üzere Şeyh Zâfir Efendi'nin belli ölçülerde “umûr-i devlete” karıştığı ve belli hususlarda fikri ve yardımı alındığı tartışma götürmez bir husustur. Bu gibi durum-

31 Mustafa Kara “Şâzelîyye Litaratürü Üzerine Bir Deneme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (UIİF) Dergisi*, c. IV, S. 4, 1992, s. 25.

larda sergilediği tavır ve hareket üzerinden algılandığı kadarıyla onun şahsiyetine dair bazı klişeleri sıralamakta fayda var.

Bu konuda Hüseyin Vassaf'ın ifadeleri önemlidir;

*“Şeyh Zâfir Efendi Hazretleri âlim, fâzıl, ârif, edîp, kâmil bir zat idi. Padişahın devr-i ikbalinde, âmal-i dünyeviye peşine düşmeyen, kûşe-i vahdetî ihtiyar eden eazımdandır. Orta boylu, melihü'l vech mahbubu'l-kulûb bir zât-ı âlî-kadr idi.”*³²

II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu da hatıralarında Şeyh Zâfir Efendi hakkında benzeri şeyleri söylemektedir;

*“Şeyh Zâfir pek muhterem bir zattır. Sarayda herkes tarafından saygı görürdü. Özellikle genç yaşta daha şehzade iken Şâzelî tarikati müntesibi olan,³³ babam Abdülhâmid Han şeyhine büyük bir bağlılık ve saygı gösterirdi. Memlekette bir hastalık vuku bulduğu zaman tekkede Şeyh Efendi Buhari-i Şerif, Hizb el-Bahr okuturdu. Abdülhâmid, Buhari-i Şerif'i bu suretle bastırmış ve Müslüman memleketlere hediye olarak göndermiştir”*³⁴

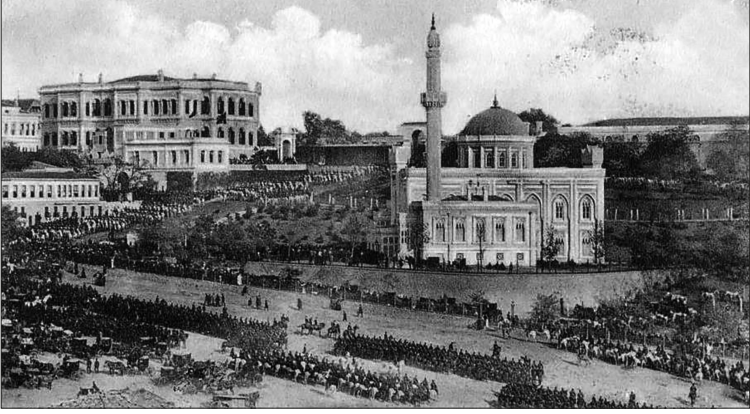
Süleyman Tevfik'in yazdıkları da bu konuyu destekler niteliktedir;

“Şeyh Mehmet Zâfir Efendi salâh ve tâkva erbabından dünya işleriyle alakası olmayan zikir ve ibadetle vakit geçiren bir zat olduğundan o Ebü'l Hüddâ'ya rakip değil, Ebü'l Hüddâ ona rakipti. Abdülhâmid'in ara sıra Şeyh Zâfir Efendi'yi huzuruna kabul etmesi, elini öpüp duasını alması Ebü'l Hüddâ Efendi'nin hoşuna gitmez ve onu kendisine rakip sayardı. Şeyh Zâfir Efendi ise bunun aksi olarak Ebü'l Hüddâ'nın terakki ve ikbalini büyük bir lâkaydî ile telakki ediyordu. Ebü'l Hüddâ gibi ekşiye tuzluya karışmıyor, kimse için padişaha, vükelaya ve devaire müracaat ve iltimasta bulunmuyor, kendisine bir iş için delalet ve tavsiyeyi rica eden olur ise biz derviş adamız, dünya işleri için erkân-ı devleti rahatsız etmek münasip

32 Hüseyin Vassaf, a. g. e, s. 260.

33 Bu intisabın müritlik olduğuna dair yeterli delillerimiz bulunmamaktadır. Muhtemelen II. Abdülhamid'in şeyhe saygısı kızının “müntesip” kelimesini kullanmasına sebep olmuştur.

34 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, Güven Yayınları, İst. 1960, s. 22.

Yıldız Sarayı ve Camisi

Şâzelî tekkesi olarak II. Abdülhamid tarafından Şeyh Zâfir için inşa edilen yapıya “Ertuğrul” isminin verilmesine dair doğrudan bilgi veren kaynaklarımız yok ise de bu hususta birtakım rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, II. Abdülhamid’in, Osmanlı hanedanının cediti Ertuğrul Gazi’nin hatırasını canlandırmak arzusuyla buraya bu ismi verdiği. Bir başka rivayete göre de II. Abdülhamid zamanında Yıldız Sarayı’nın muhafazasına memur ve Domaniçli askerlerden mürekkep “Ertuğrul Alayı” efradı namazlarını bu camide kıldıkları için Ertuğrul Cami ismi verildiğidir.¹⁰ İki ihtimal de doğru olabileceği gibi bu dönemde Ertuğrul Alayının sarayı korumak için görevlendirilmesine binaen mevki olarak yakın olmalarından kaynaklı burayı ibadet amaçlı kullanmaları ihtimali bize daha güçlü gelmektedir.

Pertevniyal Valide Sultan’ın isteği üzerine Trablus Valisi Mahmut Nedim Paşa tarafından İstanbul’a getirildiği rivayet edilen Zâfir Efendi’nin, Valide Sultan nazarında hayli saygın bir pozisyonda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple, ilk za-

bize bu alanda Ertuğrul Cami’den önce başka bir caminin yer aldığını kanıtlar niteliktedir. Bk.: BOA, HH.İ., 65-50, 20 B 1304/ 14 Nisan 1887; BOA, Hazine-i Hassa İradeler (HH. İ.), 73-45, 28 C 1306/ 1 Mart 1889.

10 Birçok yerde bu rivayet geçmekle birlikte Reşat Ekram Koçu bu bilgileri Halid Eraktan’dan aktardığını söylemektedir. Bk.; Reşat Ekrem Koçu, *a.g.md.*, s. 5232.

manlar Pertevniyal Sultan'ın himayesinde bulunmuştur. Hanedan üyeleri ile kurulan bu yakınlığın II. Abdülhamid tarafından bir sonraki aşamaya ilerletildiği ve artık şeyhin padişahın patronajına girdiği görülür. Bu iltifat ve yakınlığın en somut göstergesi tekkenin saraya yakın bir mekânda inşa ettirilmiş oluşudur. Daha öncede söylediğimiz gibi böyle bir söylentinin Sultanın Şâzelî Tarikatına mensup olduğu yönünde birtakım düşüncelerin ve rivayetlerin oluşumuna katkıda bulunduğu görülmekte ise de tarikata intisabı konusundaki rivayetlere inanmak hayli güçtür.¹¹ Zira, hilafet makamını deruhte eden II. Abdülhamid'in doğrudan doğruya bu tarikata bağlı olmaktan çok tarikatlar üstü bir pozisyonda olması daha doğru ve padişahın benimseyeceği rasyonel bir yaklaşımdır.

Tekkenin inşası başlamadan evvel ortaya çıkacak masraflar ayrıca belirlenmiş ve daha sonra dergâh binası için keşif yaptırılmıştır. Bu masraflar, Tophane-i Âmire'den alınan deftere yazılarak bir keşif defteri oluşturulmuştur. Keşif yapılmadan bir ay evvel çıkan tahmini masraf (mecidi 19 kuruş hesapla) toplamda 50000 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹²

Aşağı yukarı bir masraf miktarı belirlendikten sonra belirlenen alanda keşfi yapılan caminin inşası için alınacak malzemelerin tespit edilen ve inşa hakkında bilgilerin olduğu bir defter tutulmuştur. Osmanlı Döneminde bir yapının inşasına başlamadan evvel yapımına karar verilen alanda o yapının planı yapıldı. Bu

11 Afife Batur, *a.g.m.*, s. 108.

12 Beşiktaş civarı Yıldız Sarayı yakınında yapımına karar verilen caminin tam olarak mahalli belirlenirken, Yıldız Sarayı'ndan 15 metre uzaklıkta, Beşiktaş'a doğru giden yolun sol tarafındaki mahalle, yoldan 1 metre kadar boşluk bırakılarak bir duvar inşa edildikten sonra caminin inşasına başlanmasına karar verilmiştir. Duvarların üzerine demir parmaklıklar yapılması ve bu duvarın istikametindeki Yıldız Karakolkanesi civarında bulunan sağ tarafında eskiden mevcut olan camiden kalan parmaklıkların ise dergâhın yapımında kullanılmasına karar verilmiştir. (Bu belgede geçen cami bahsi üzerine civardaki başka camiler de olabileceği izlenimi ortaya çıkmıştır. Fakat 1887 yılında Yıldız civarındaki diğer camilerin inşa faaliyetleri bitmiş olduğuna göre Ertuğrul Tekke'nin inşası için bu tarihlerde yer arandığı varsayımı çıkarılabilir.) Bk.: BOA, DH.MKT., 1423/10, 20 B 1304/14 Mart 1887.